

Memo archeologische waarden Harselaar-Zuid Fase 1a (gemeente Barneveld)

P.A.C. Schut

Colofon

Opdrachtgever: Gemeente Barneveld/Regio De Vallei

Auteur: P.A.C. Schut MA, regioarcheoloog van Regio FoodValley (verbonden aan de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE))

Datum: december 2012

Archeologie

Volgens de in 2008 vastgestelde archeologische beleidskaart¹ van de gemeente Barneveld (van Oosterhout & de Roode 2008) is er binnen vrijwel het gehele plangebied sprake van een hoge of middelhoge verwachtingswaarde. Voor beide verwachtingswaarden gold tot 2010 dat voor projecten groter dan 100 m² en dieper dan 0,4 m archeologische onderzoek noodzakelijk was. In september 2010 heeft de gemeenteraad voor heel het grondgebied nieuwe ondergrenzen vastgesteld voor bovengenoemde verwachtingen respectievelijk 250 en 1000 m².

Ten behoeve van het bestemmingsplan Harselaar Zuid Fase 1a is in overeenstemming met artikel 38a Monumentenwet 1988 voor het gehele plangebied bezien in hoeverre archeologische waarden zijn te verwachten en in hoeverre die waarden kunnen worden verstoord door de uitvoering van het bestemmingsplan (waarbij tevens gebruik is gemaakt van de gemeentelijke archeologische beleidskaart). Door RAAP (onder supervisie van de ROB) en (voor wat betreft gronden langs de Baron van Nagellstraat) door het ADC is door middel van nader archeologisch veldonderzoek (boringen- en proefsleuvenonderzoek) aanvullend archeologisch onderzoek uitgevoerd. Enkel in het tracé van de zuidelijke ontsluitingsweg en op een mogelijke historische boerderijlocatie ten zuiden van de Wencopperweg (rode driehoek) heeft nog geen aanvullend veldonderzoek plaatsgevonden.

Voor de ligging van de vastgestelde archeologische waarden (vindplaatsen) en het opgegraven deel binnen het plangebied wordt verwezen naar bijgaande afbeelding opgenomen onder aan deze paragraaf. Enkele delen van het plangebied zijn na het eerder uitgevoerde onderzoek vrijgegeven (Brouwer & Veenstra 2003; Oude Rengerink 2004). In de verbeelding zijn alleen de vastgestelde te behouden (*ex of in situ*) vindplaatsen opgenomen evenals de nog te onderzoeken verwachtingswaarden.

Daar waar de aanwezigheid/trefkans van archeologische waarden niet of niet met voldoende zekerheid is uit te sluiten is in de planregels voorzien in een adequaat beschermingsregime ingevolge waarvan die waarden op een toereikende wijze worden gerespecteerd en beschermd.

Uitgevoerd onderzoek

Tot tien jaar geleden werd verondersteld dat de Gelderse Vallei archeologisch gezien leeg was. Dit veranderde door een toevalsvondst tijdens een ontgroning ten noorden van de Wencopperweg. Het betrof de resten van nederzettingen uit de IJzertijd en Middeleeuwen. Onder leiding van de toenmalige Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) werden de aangetroffen resten gedocumenteerd (Brouwer & Veenstra 2003). Naar aanleiding hiervan werd de ontgroning ten zuidoosten door RAAP archeologisch begeleid waarbij opnieuw resten uit de IJzertijd werden aangetroffen (Oude Rengerink 2004a). Door deze onderzoeken werd duidelijk dat de dekzandruggen die de Esvelderbeek flankeren rijk zijn aan archeologische resten. De direct hieraan grenzende zone was echter als gevolg van de ontgroning en een aanwezig gronddepot reeds grotendeels verstoord of niet meer bereikbaar waardoor archeologisch onderzoek hier niet meer zinvol is (zie afb.).²

¹ De beleidskaart bestaat uit verschillende deelkaarten die zijn gepubliceerd op http://www.barneveld.nl/woonomgeving/archeologie_44093.

² Mededeling J. van Doesburg (RCE).

Deze vondsten vormden de aanleiding om in 2003 en in 2004 in het kader van de ontwikkeling van het bedrijventerrein Harselaar Zuid een booronderzoek (Oude Rengerink 2003) en een proefsleuvenonderzoek (Oude Rengerink 2004b) uit te voeren. Het onderzoek is begeleid door de ROB die op inhoudelijke gronden ook het selectiebesluit zou nemen. De betrokkenheid van de ROB vloeide voort uit het feit dat het onderzoek van nationaal belang werd geacht (van Doesburg & Groenewoudt 2004). Als gevolg van de implementatie van het verdrag van Malta zijn echter sinds 2006 de wijziging van de Monumentenwet 1988 in 2006 en de Wet op de Archeologische Monumentenzorg in 2007 de gemeenten verantwoordelijk voor de archeologie en is de rol van de RCE (voorheen ROB) gewijzigd. Wel hebben zij aangeboden om ook in het verdere traject een adviesrol te hebben, waarvan dankbaar gebruik is en zal worden gemaakt. Hieronder wordt ingegaan op de verrichte archeologische veldonderzoeken die direct of indirect (uitgevoerd in het kader van een ander plan of project) in relatie staan met het bestemmingsplangebied Harselaar Zuid Fase 1a

- Het gehele gebied tussen de Baron van Nagelstraat/spoorlijn en Esvelderbeek is in diverse archeologische (vervolg)onderzoeken betrokken, waarbij het landschap is gereconstrueerd en vindplaatsen zijn opgespoord en begrensd (Oude Rengerink 2003, 2004b, 2005; Kastelein 2007; Blom 2010). Tijdens deze onderzoeken werden direct ten zuiden van de spoorlijn een grafveld en een nederzetting aangetroffen die echter grotendeels buiten het huidige plangebied zijn gelegen. Alleen de oostelijke rand ligt binnen het plangebied. Ten zuiden van de Wencopperweg werd een tweede nederzetting aangetroffen die grotendeels binnen het plan ligt. Aan de oostzijde hiervan ligt eveneens een middeleeuws erf. Onlangs is vastgesteld dat ten zuiden hiervan mogelijk nog resten van een tweede erf liggen (Schut 2012). Het vooronderzoek hiervan kan eventueel gecombineerd worden met een eventuele opgraving van het naastliggende terrein.
- In het kader van de ontwikkeling van De Driehoek is eveneens het noodzakelijk vooronderzoek uitgevoerd (booronderzoek en proefsleuven; Willemse 2003 en Oude Rengerink 2005). Daarbij zijn een drietal nederzettingen uit de IJzertijd aangetoond. De meest westelijke daarvan is in het verleden deels afgegraven. De noordelijke weg is geprojecteerd in de oostelijke helft van deze deels nog intacte vindplaats.
- In het vervolg hierop is in 2006 een onderzoek uitgevoerd ter plaatse van de Mercuriusweg. Bij dit onderzoek is vastgesteld dat de bodem hier sterk verstoord is en er zijn bovendien geen aanwijzingen gevonden die op vroegere bewoning wijzen (Kastelein 2007). Er wordt om deze reden geen vervolgonderzoek aanbevolen.
- Samenhangend met de huidige plannen maar voortvloeiend uit de gemeentelijk beleid en de archeologische beleidskaart die in 2008 is vastgesteld (Oosterhout & de Roode 2008), is in 2010 een onderzoek uitgevoerd voor het plangebied Baron van Nagelstraat/Stationsweg (Blom & van Rooij 2010). Deze zone blijkt tot op grote diepte te zijn verstoord, waardoor verder onderzoek hier niet zinvol is. Het terrein is vrijgegeven voor de voorgenomen ontwikkeling. Bij de aansluiting op de A1 is de bodem dusdanig verstoord dat verder onderzoek hier niet zinvol is.
- Alleen ten behoeve van het tracé van de zuidelijke weg is nog geen archeologische veldonderzoek verricht. Wel volgt uit de gemeentelijke beleidskaart 2008 en op basis van een archeologische begeleiding van een rioolaanleg in 2007 dat in een deel van het gebied rekening dient te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische resten (De

Groot 2007). Dit archeologisch veldonderzoek zal worden uitgevoerd wanneer betredingstoestemming is verkregen.

In totaal liggen binnen het plangebied de vermoedelijke resten van drie samenhangende nederzettingsterreinen uit de IJzertijd en een middeleeuws erf dat mogelijk uit twee delen bestaat. Deze vindplaatsen zijn vanwege de regionale zeldzaamheid, informatiewaarde en de ensemblewaarde als behoudenswaardig aangemerkt. Dit betekent dat zij *in situ* of wanneer dat niet mogelijk is *ex situ* behouden dienen te worden. In het laatste geval zal een opgraving moeten worden uitgevoerd door een daartoe gecertificeerd bedrijf dat werkt onder de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA). De bekende archeologische vindplaatsen omvatten binnen het plangebied Harselaar Zuid Fase 1a in totaal ca. 5 ha.

Behoud *in situ* of *ex situ*?

Op grond van het Verdrag van Malta en de Wet op de Archeologische Monumentenzorg is het uitgangspunt behoud *in situ*. Wanneer dit niet mogelijk is, dienen de waarden *ex situ* te worden behouden. Dit laatste betekent dat een archeologische vindplaats opgegraven dient te worden. Ook in Harselaar Zuid Fase 1a is het uitgangspunt behoud *in situ*. Waarbij alleen daar waar sprake is van verstoringen, die niet middels inpassingsmaatregelen kunnen worden voorkomen, de archeologische resten door middel van een opgraving zullen worden gedocumenteerd (*behoud ex situ*).

In het rapport over de proefsleuven wordt geconstateerd dat gezien de toekomstige bestemming er weinig mogelijkheden zijn om via inrichtingsaanpassingen te streven naar behoud *in situ*. Na overleg tussen de onderzoekers, de ROB en de gemeente is indertijd geconcludeerd dat 'er weinig mogelijkheden zijn om de vindplaats voor een aanzienlijk deel ook daadwerkelijk te behouden. De archeologische resten liggen te ondiep om bij alle gangbare bebouwingswijzen gespaard te worden. Voorts is de vindplaats zo groot dat er geen inpassingsmogelijkheden of –ruimte bestaat voor een inrichting van het plangebied om de archeologische resten volledig te kunnen ontzien. Vooruitlopend op het selectiebesluit heeft de ROB daarom geadviseerd de vindplaats zo integraal mogelijk op te laten graven, waardoor behoud *ex situ* mogelijk is.' (Oude Rengerink 2004b, p.43-44).

Juist op de vergelijkbare zandgronden van Midden Nederland zijn vanwege de ondiepe ligging van de archeologische resten geen voorbeelden bekend van gerealiseerde plannen waarbij complete nederzettingen *in situ* bewaard zijn onder bedrijventerreinen. Dat wil niet zeggen dat op basis van specifieke omstandigheden dit op voorhand uitgesloten is, maar het is geen eenvoudige opgave. De mogelijkheden voor behoud *in situ* worden om deze reden onderzocht wanneer de invulling op perceelsniveau volledig duidelijk is, waarbij opgemerkt dient te worden dat over de uitvoering pas zekerheid kan worden gekregen wanneer het gedetailleerde civiel technische inrichtingsplan op perceelsniveau gereed is.

Behoud *in situ*, uitgaande van het toekomstige gebruik van het gebied als bedrijventerrein, is in het algemeen alleen mogelijk:

- Wanneer de vindplaats afgedekt kan worden;
- Een archeologiesparende funderingswijze mogelijk is;
- Er naderhand geen diepere grondwerkzaamheden plaats vinden;
- Kadastrale fragmentatie en dus toekomstige kennisfragmentatie wordt voorkomen;

- Er geen versnelde degradatieprocessen plaats vinden.

De volgende aspecten spelen in Harselaar Zuid een belangrijk rol bij de vraag of de archeologische resten *in situ* bewaard kunnen worden:

- Gezien de grote omvang van de afzonderlijke vindplaatsen (ca. 1 tot 4 ha) is het niet mogelijk om het bedrijventerrein dusdanig planologisch integraal te bestemmen dat op voorhand vast staat dat de archeologische waarden *in situ* kunnen worden behouden.
- Voorafgaand aan de eventuele ophoging, die noodzakelijk is om de vindplaatsen te behouden, moet eerst de bestaande bouwvoor worden verwijderd om te voorkomen dat er onder andere ongewenste zettingseffecten optreden. De archeologische resten bevinden zich deels op ca. 50 cm onder het maaiveld waarbij in geval van fysiek behoud uitgegaan dient te worden van een buffer boven het archeologisch niveau van 30 cm. Voor een effectieve bescherming moet het terrein tenminste tot 100 cm boven het archeologisch niveau worden opgehoogd om van behoud *in situ* te kunnen spreken. Op basis van civieltechnische uitgangspunten waaronder noodzakelijk peil, de grondbalans en waterhuishouding wordt vooralsnog uitgegaan van een ophoging met slechts ca. 50 cm wat niet voldoende is voor behoud *in situ*. Het gevolg van het eventueel verwijderen van de bestaande bouwvoor is dat de archeologische resten tijdelijk dichtbij of aan het oppervlak komen te liggen waardoor aanvullende maatregelen nodig zijn om deze te beschermen tegen schatgravers en tegen beschadiging bij het berijden van het terrein. Ook voor de ophoging zijn extra maatregelen noodzakelijk bij de uitvoering hiervan. Aangezien het gedetailleerde ontwerp van de inrichting van het bedrijventerrein pas in een later stadium gemaakt wordt, zijn de randvoorwaarden ten aanzien van waterhuishouding, noodzakelijk te hanteren peil etc. op dit moment niet bekend waardoor een haalbaarheidsstudie voor archeologiesparend bouwen nog niet gemaakt kan worden. Een voorlopige conclusie wijst er echter op dat behoud *in situ* niet mogelijk lijkt te zijn.
- Onder en naast de wegen worden riolen en/of een watergang aangelegd op ca. 10 – 12 m + NAP waardoor hier behoud *in situ* niet mogelijk is. Het archeologisch niveau ligt immers op circa 13 – 13,5 m + NAP. Bij het ontwerp van de wegenstructuur is zoveel mogelijk rekening gehouden met de ligging van de vindplaatsen. Op enkele plaatsen was het echter niet mogelijk om voor een ander tracé te kiezen:
 - Met het oog op behoud *in situ* is ernaar gestreefd om de vindplaats die zich ten noorden van de Wencopperweg bevindt en zich naar het westen toe uitstrekt tot ver buiten het plangebied te vrijwaren van wegen waardoor archeologiesparend bouwen mogelijk een optie is.
 - Ten noorden van de Wencopperweg wordt alleen de reeds sterk verstoorde noordelijkste nederzetting door de geplande weg verstoord. Tot aan de Wencopperweg loopt het tracé verder door reeds onderzocht of verstoord terrein.
 - Bij het uitwerken van het wegennet ten zuiden van de Wencopperweg is zoveel mogelijk rekening gehouden met de begrenzingen van de vindplaats. Voor de noord-zuid verbinding is binnen het plan echter geen alternatief voor handen aangezien de vindplaats zich bijna over de volle breedte van het plangebied uitstrekt. Wel is de oost-west weg aan de zuidrand van het nederzettingsgebied uit de IJzertijd gepland en ten noorden van een mogelijk erf uit de Nieuwe Tijd (zie weg in onderstaand kaartje gelegen

tussen de rode driehoek en het grotere rode vlak), waardoor hier hooguit sprake is van een marginale verstoring.

Samenvatting

Bij het ontwerp is zoveel mogelijk rekening gehouden met de archeologische waarden in het gebied. In zoverre er archeologische waarden onder de geplande wegen liggen, zullen deze vanwege de geringe diepteligging van de archeologische resten en de noodzakelijke aan te leggen diepe infrastructuur opgegraven moeten worden. Voor de bouwvlakken geldt dat de voorgenomen ophoging onvoldoende is om de archeologische resten te beschermen. Indien het mogelijk is om onder een aantal uitvoeringsvoorwaarden het gehele gebied tot tenminste 100 cm boven het archeologisch niveau op te hogen is behoud in situ hier een mogelijkheid. Anders worden de archeologische resten gedocumenteerd middels een opgraving door een daartoe gecertificeerd bedrijf conform de regelgeving van de KNA. Een definitief besluit hierover wordt genomen op basis van het uiteindelijke ontwerp waarbij het archeologisch behoud een onderzoeksthema zal zijn.

Detail van de bestemmingsplankaart met de vastgestelde vindplaatsen. Rood = behoudenswaardige vindplaats binnen de plangrenzen; lichtrood behoudenswaardige vindplaats buiten de plangrenzen of opgegraven vindplaats ten noorden van de Wencopperweg (zwarte blokjes IJzertijdboerderijen en spiekers; gele blokjes Middeleeuwse boerderijen). NB De nederzettingssporen bevinden zich binnen de vindplaatsen grenzen maar zullen niet overal in dezelfde dichtheid aanwezig zijn. Het nog te onderzoeken tracé van de zuidelijke weg is hier niet in opgenomen.

Literatuur

- Blom, J.M. & J.A.G. van Rooij 2010: Harselaar, Baron van Nagellstraat/Stationsweg (gemeente Barneveld), Amersfoort (ADC rapport 2372).
- Brouwer, M.C. & M Veenstra 2003: Puin geruimd van Barneveld verleden. Rapportage veldwerk Barneveld Harselaar-Zuid, Vrije Universiteit Amsterdam
- Does burg, J. van & B.J. Groenewoudt 2004: Wetenschappelijk kader archeologisch onderzoek Harselaar-Zuid en de Driehoek, gemeente Barneveld, Amersfoort (RAM 118)
- De Groot, R.W. 2007: Aanleg riolering Hoornweg en Bloemendaallaan, gemeente Barneveld: een archeologische begeleiding, Amsterdam (RAAP rapport 1548).
- Kastelein, D. 2007: Plangebied Mercuriusweg te Barneveld, gemeente Barneveld; archeologisch vooronderzoek: een inventariserend archeologisch onderzoek, Amsterdam (RAAP notitie 2531).
- Oosterhout, F. van, & F. de Roode 2008: Archeologische monumentenzorg in de gemeente Barneveld (RAAP-rapport 1682).
- Oude Rengerink, J.A.M. 2003: Plangebied Harselaar-Zuid, gemeente Barneveld; een inventariserend archeologisch onderzoek, Amsterdam (RAAP –rapport 922)
- Oude Rengerink, J.A.M. 2004a: Ontgroning Wencopperweg, Harselaar, gemeente Barneveld; een archeologische begeleiding van de ontgroning, Amsterdam (RAAP-rapport 1035)
- Oude Rengerink, J.A.M. 2004b: Plangebied Harselaar-Zuid, gemeente Barneveld; een inventariserend archeologisch onderzoek, fase 2: proefsleuven, Amsterdam (RAAP-rapport 1065).
- Oude Rengerink, J.A.M. 2005: Plangebied De Driehoek, gemeente Barneveld; een inventariserend archeologisch onderzoek, fase 2: proefsleuven, Amsterdam (RAAP rapport 1143).
- Schut, P.A.C. 2012: Harselaar zuid: een historisch geografische verkenning, (Regio de Vallei).
- Willemse, N.W. 2003: Plangebied De Driehoek, gemeente Barneveld; een inventariserend archeologisch onderzoek., Amsterdam (RAAP-rapport 967).